

فهرست اجمالی

سخن ناشر	۱
مقدمه	۵
فصل اول: تعریف و جایگاه قرضالحسنه	۹
فصل دوم: تفاوت‌های مفهوم قرآنی – حدیثی قرضالحسنه با مفهوم رایج	
آن در جامعه اسلامی ایران	۵۹
منابع و مأخذ	۲۲۷
فهرست آیات	۲۲۵
Error! Bookmark not defined.	نمايه

فهرست تفصیلی

سخن ناشر.....	۱
مقدمه	۵
فصل اول: تعریف و جایگاه قرضالحسنه	۹
۱. تعریف قرض و قرضالحسنه	۹
۱-۱. قرض در لغت و اصطلاح.....	۹
۱-۲. تعریف قرض الحسنہ	۱۰
۱-۳. قرض در اصطلاح فقهاء	۱۱
۱-۴. رابطه قرض با دین	۱۲
۱-۵. تفاوت عقد قرض با سایر عقود	۱۳
۱-۵-۱. تفاوت قرض با بیع.....	۱۳
۱-۵-۲. تفاوت قرض با شرکت.....	۱۳
۱-۵-۳. تفاوت قرض با ودیعه	۱۳
۱-۵-۴. تفاوت قرض با عاریه	۱۴
۱-۵-۵. تفاوت قرض با اجاره.....	۱۴
۱-۵-۶. تفاوت قرض با هبه.....	۱۴
۱-۶. زمینه بیان قرضالحسنه در قرآن کریم	۱۴
۱-۷. زمینه بیان قرضالحسنه در احادیث.....	۱۶
۲. جایگاه قرضالحسنه	۱۸

د □ قرض و قرض الحسن

۱۸	۱-۲. قرض الحسن در نظام اخلاقی اسلام.....
۲۳	۲-۱-۱. برخی دیگر از آثار اخلاقی تربیتی قرض الحسن.....
۲۶	۲-۱-۲. دستاوردهای تربیتی روانی قرض الحسن.....
۲۹	۲-۲-۱. آثار اخروی قرض حسن.....
۲۹	۲-۲-۲. پاداش قرض الحسن.....
۳۳	۲-۲-۳. بخشش گناهان و نتایج دیگر
۳۶	۳-۲-۱. دستاوردهای فردی - اجتماعی قرض الحسن.....
۴۳	۳-۲-۲. دستاوردهای اقتصادی قرض الحسن.....
۴۷	اول. برخی از آثار اقتصادی دیگر قرض الحسن.....
۴۹	دوم. علت تحریم ربا.....
۵۱	سوم. بقیه آثار اقتصادی قرض حسن
۵۲	چهارم. قرض و تأثیر اقتصادی آن بر توزیع درآمد.....
۵۴	یادداشت‌ها.....
۵۴	پی‌نوشت‌ها

فصل دوم: تفاوت‌های مفهوم قرآنی-حدیثی قرض الحسن با مفهوم رایج آن در جامعه اسلامی ایران.....

۵۹	۱. مفهوم قرض الحسن از دیدگاه قرآن کریم و حدیث.....
۵۹	۱-۱. مفهوم قرض الحسن در قرآن کریم.....
۹۹	۱-۲. مفهوم قرض الحسن در حدیث.....
۱۰۰	۱-۲-۱. قرض دادن نوعی غنیمت گرفتن و شتاب در کار خیر است:.....
۱۰۳	۱-۲-۲. قرض موجب جلب روزی می‌شود.....
۱۰۳	۱-۲-۳. قرض ذخیره‌ای برای آخرت.....
۱۰۵	۱-۲-۴. قرض و همسایه.....
۱۰۶	۱-۲-۵. قرض، عاملی برای جبران گناهان.....
۱۰۸	۱-۲-۶. آثار قرض و حاجت‌روایی.....
۱۱۱	۱-۲-۷. چه کسانی باید قرض بگیرند؟.....
۱۱۴	۱-۲-۸. دوری کردن از وامدارشدن.....
۱۱۷	۱-۲-۹. از چه کسانی قرض بگیریم؟.....

فهرست تفصیلی □ ۵

۱۱۸.....	۱۰-۲-۱
۱۲۱.....	۱۱-۲-۱
۱۲۳.....	۱۲-۲-۱
۱۲۷.....	۱۳-۲-۱
۱۳۱.....	۱۴-۲-۱
۱۳۴.....	۱۵-۲-۱
۱۳۷.....	۱۶-۲-۱
۱۳۹.....	۱۷-۲-۱
۱۴۱.....	۱۸-۲-۱
۱۴۲.....	۱۹-۲-۱
۱۴۳.....	۲. مفهوم رایج قرض و قرض الحسن در جامعه اسلامی
۱۴۴.....	۲-۱. قرض الحسن در بانکداری بدون ربا در جمهوری اسلامی ایران.....
۱۴۷.....	۲-۱. بررسی عمل کرد بانکها در خصوص «قرض الحسن»
۱۵۱.....	۲-۲. صندوق های قرض الحسن.....
۱۵۱.....	۱-۲-۲. سابقه صندوق های قرض الحسن.....
۱۵۲.....	۲-۲-۲. تشکیلات مرتبط با قرض الحسن
۱۵۴.....	۳-۲-۲. تقسیم بندی صندوق های قرض الحسن
۱۵۵.....	۴-۲-۲. عوامل و روشهای مؤثر در جذب سپرده در صندوق های قرض الحسن
۱۵۹.....	۵-۲-۲. شرایط و چگونگی پرداخت وام توسط صندوق ها
۱۶۰.....	۶-۲-۲. انواع وامها و موارد پرداختی صندوق های قرض الحسن
۱۶۱.....	۷-۲-۲. حساب مسدودی
۱۶۲.....	۸-۲-۲. اصول و ویژگی های صندوق قرض الحسن کارآمد
۱۶۳.....	۹-۲-۲. مهمترین مشکلات صندوق های قرض الحسن
۱۶۴.....	۱۰-۲-۲. مهمترین آسیبها و مشکلات موجود در ارتباط با عوامل خیز صندوق ها
۱۶۴.....	۱۱-۲-۲. مهمترین آسیبها و مشکلات مرتبط با فعالیت هیأت امنا و هیأت مدیره
۱۶۵.....	۱۲-۲-۲. برخی از مشکلات دیگری که از لابلای سختان برخی از مراجعین و یا متصدیان صندوق های قرض الحسن می توان به آنها اشاره کرد
۱۶۷.....	۱۳-۲-۲. صندوق های قرض الحسن فامیلی (خصوصی)
۱۶۷.....	۱۴-۲-۲. آثار و ضرورت تشکیل صندوق های قرض الحسن فامیلی

و □ قرض و قرض الحسنة

۱۵۲-۲	۱. عوامل موقبیت صندوق‌های قرض الحسنے فامیلی دوستانه.....
۱۶۹	۲. مهمترین مشکلات صندوق‌های قرض الحسنے فامیلی.....
۱۷۰	۳. نحوه عمل صندوق‌های قرض الحسنے خانوادگی.....
۱۷۱	۴. قرض الحسنے در افکار عمومی.....
۱۷۵	۵. تفاوت‌های مفهوم قرآنی حدیثی قرض الحسنے با مفهوم رایج آن.....
۱۷۶	۶. مفهوم قرض الحسنے چیست؟.....
۱۷۹	۷. آثار قرض الحسنے.....
۱۸۰	۸. شرایط قرض دادن.....
۱۸۵	۹. قرض گیرندگان.....
۱۸۶	۱۰. قرض دهندگان.....
۱۸۸	۱۱. کارمزد.....
۱۹۰	۱۲. بررسی موانع و راه‌های ترویج فرهنگ قرض الحسنے.....
۱۹۰	۱۳. موانع ترویج قرض الحسنے.....
۱۹۰	۱۴. برخی از علی که باعث دوری مردم از قرض الحسنے شده است.....
۱۹۰	۱۵. آگاهی نداشتن از آثار و نتایج قرض الحسنے.....
۱۹۱	۱۶. آگاهی نداشتن از عواقب و آثار سوء ترک قرض الحسنے.....
۱۹۳	۱۷. برخی از آن پیامدها از این قرارند.....
۲۰۲	۱۸. راه‌های ترویج قرض الحسنے.....
۲۰۳	۱۹. بالا بردن سطح آگاهی مردم نسبت به جایگاه واقعی قرض الحسنے.....
۲۰۴	۲۰. آگاهی دادن از عواقب ترک قرض الحسنے.....
۲۰۶	۲۱. آشنا کردن مردم با فرهنگ قرض حسن.....
۲۰۸	۲۲. تقویت انگیزه‌های معنوی مردم.....
۲۰۹	۲۳. مطرح کردن برخی از پشتونه‌های اعتقادی و فرهنگی قرض الحسنے.....
۲۱۰	۲۴. افزایش فعالیت‌های علمی فرهنگی در جهت ارتقا آگاهی مردم.....
۲۱۰	۲۵. آموزش و تعلیم فرهنگ قرض الحسنے در سنین مختلف.....
۲۱۰	۲۶. آسیب‌شناسی عمل کردهای مرتبط با قرض الحسنے.....
۲۱۳	۲۷. اهمیت دادن به صله رحم و توسعه ارتباطات اجتماعی.....
۲۱۳	۲۸. خاتمه و نتیجه.....
۲۱۶	۲۹. یادداشت‌ها.....

فهرست تفصیلی □ ز

۲۱۶.....	بی‌نوشت‌ها
۲۲۷.....	منابع و مأخذ
۲۲۷.....	منابع فارسی
۲۳۰.....	منابع عربی
۲۳۵.....	فهرست آیات
Error! Bookmark not defined.	نمایه

«بسم الله الرحمن الرحيم»

وَلَقَدْ أَتَيْنَا دَأْوَوْدَ وَ سُلَيْمَانَ عِلْمًا وَ قَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
فَضَلَّنَا عَلَى كَثِيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ

(قرآن کریم، سوره مبارکه النمل، آیه شریفه ۱۵)

سخن ناشر

جایگاه محوری قرآن کریم در منظومه فکری اسلام و ویژگی های منحصر بفرد آن، منجر شده تا خداوند متعال نسبت به تدبیر در این کتاب الهی و بهره مندی از اصول و آموزه های آن به مثابه راهنمایی جاودانی، به کرات توصیه نموده باشد. در واقع قرآن کریم در کلام الهی به اوصافی شناسانده شده که حکایت از حیات و تأثیرگذاری مستمر آن در ورای تمامی زمان ها و مکان ها دارد؛ اوصافی چون «هدایتگری و بشارت دهنگی» (إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلّٰتِي هِيَ أَقْوَمُ وَ يُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ - بخشی از سوره مبارکه الاسراء، آیه شریفه ۹)، «صدور حکمت» (وَ الْقُرْآنِ الْحَكِيمِ - سوره مبارکه الاسراء، آیه شریفه ۲)، «دارای کرامت» (إِنَّهُ لِقُرْآنَ كَرِيمٌ - سوره مبارکه الواقعه، آیه شریفه ۷۷) و مواردی از این قبیل که در مجموع دلالت بر ضرورت مراجعته مستمر به این کتاب الهی و بهره مندی از آن برای فهم معنای زندگی، فلسفه حیات و نحوه اداره امور دارد. به همین خاطر است که خداوند متعال «قرآن کریم» را از این حیث جامع معرفی نموده و تصریح دارد که «وَلَقَدْ صَرَفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مُثَلٍ وَ كَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدِلًا» (قرآن کریم، سوره مبارکه الكهف، آیه شریفه ۱۸). این خطاب عمومی به انسان، دلالت بر آن دارد که «قرآن کریم» برای تمامی صاحبان عقول سليم می تواند راهنمای باشد و قرآن از این منظر «هادی» و

۲ □ قرض و قرض الحسنة

«روشن گر» است. این معنا آن زمان آشکارتر می‌گردد که بدانیم خداوند متعال سلامت معنا و صیانت متن از هر گونه انحرافی را در طول زمان منتفی ساخته و در تمامی اعصار متنی معتبر و مستند را در اختیار انسان قرار می‌دهد که می‌تواند بدان اتكاء نماید؛ چنان که فرموده است: إِنَّا نَحْنُ نَرَلْنَا الذِّكْرَ وَ إِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (قرآن کریم. سوره مبارکه الحجر آیه شریفه ۹).

با این مينا و با عنایت به سفارش‌های بیان شده از سوی رسول خدا^{۱۰} و ائمه معصومین^{۱۱} در خصوص ضرورت تمسک به قرآن کریم و اهل بیت^{۱۲} ضرورت مطالعات قرآنی با استفاده از روش‌های میان‌رشته‌ای متناسب با نیازها و مسائل هر دوره‌ای، آشکار می‌گردد. دانشگاه امام صادق^{۱۳} به عنوان نهادی که بر بنیادی خیر و نیکو و مطابق با آموزه‌های دینی تأسیس شده و چنان تعریف شده تا بر این اصل استوار بوده و بدین ترتیب از کثری و انحراف دور باشد (أَفَمَنْ أَسَسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَ رِضْوَانَ خَيْرٍ أَمْ مَنْ أَسَسَ بُنْيَانَهُ عَلَى شَفَاعَةِ جُرْفٍ هَارِ—قرآن کریم. سوره مبارکه التوبه، بخشی از آیه شریفه ۱۰۹)، از حیث محتوایی، فلسفی و ساختاری در ارتباطی تنگاتنگ با قرآن کریم قرار دارد و توسعه مطالعات قرآنی و تلاش برای حاکمیت فرهنگ قرآنی (در پژوهش نیروی انسانی، تربیت مدیران، تولید نظریه علمی و ...) تنها اولویت محوری دانشگاه بهشمار می‌آید که تمامی سیاست‌ها در ذیل آن معنا می‌دهد. این رویکرد با هدف خروج قرآن کریم از مهجویتی تعریف شده که رسول خدا^{۱۴} پیوسته نگران آن بوده و امت را نسبت به این پدیده خطرناک تحذیر می‌دانند؛ باشد که با قرآن از در افتادن به گمراهی و کفر بازداشت شوند؛ «وَ قَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا» (قرآن کریم. سوره مبارکه الفرقان، آیه شریفه ۳۰).

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق ع با هدف همراهی با این آرمان بلند و با انجیزه بهرهمندی از هدایت‌های قرآنی در گستره جامعه علمی، طرح کلان «توسعه مطالعات قرآنی» را از سال ۱۳۸۷ هم‌زمان با هفته پژوهش آغاز و مطالعات متعددی را با رویکرد تخصصی و میان‌رشتادی تعریف و به اجراء گذارده است. اثر حاضر از جمله محصولات این طرح با برکت است که پس از طی مراحل پژوهشی جهت بهرهمندی جامعه علمی عرضه می‌گردد. ناشر ضمن تشکر از تمامی افرادی که در نهایی شدن این طرح همکاری نموده‌اند؛ به ویژه پدیدآورنده محترم، امید دارد که به این وسیله در توسعه آموزه‌های قرآنی با بهرهمندی از راهنمایی‌های ارائه شده از مصصومین ع، در سطح جامعه علمی توفیقی کسب نماید. در این صورت رحمت قرآنی مشمول حال محقق، ناشر و خوانندگان خواهد بود که جمع کثیری از اساتید، دانشجویان و علاقه‌مندان به مطالعات قرآنی را شامل می‌شود و این وعده حق الهی است؛ آنجا که می‌فرماید: «وَنَزَّلْ مِنَ الْقُرْآنَ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلنَّمُؤْمِنِينَ» (قرآن کریم. سوره مبارکه الاسراء، بخشی از آیه شریفه ۸۲). در این راستا و همچون قبل ناشر آمادگی خود را جهت دریافت آثار پژوهشی محققان و نشر آنها اعلام می‌دارد.

ولله الحمد

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق +

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم. الحمد لله رب العالمين و الصلاه و السلام على سيدنا محمد خاتم النبيين و آله الطاهرين. إن تُقرِّبُوا اللهَ قرضاً حسناً يُضاعِفُهُ لَكُمْ وَ يَغْفِرُ لَكُمْ وَ اللهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ.

قرض الحسنہ سنتی نیکو از سنت‌های الهی است که عمل به آن می‌تواند هم فرد و هم جامعه را از بسیاری از مشکلات دور ساخته و باعث تعالی ارزش‌های اخلاقی عاملان آن گردد؛ در واقع قرض الحسنہ از منظر قرآن و سنت، یک «فرصت» تلقی شده است؛ فرصتی برای کسب فضایل و رحمت الهی. متأسفانه امروزه بسیاری از بانک‌ها، صندوق‌ها و مؤسسات مالی اعتباری و حتی اشخاص حقیقی از نام قرض الحسنہ بھرہ می‌برند در حالی که عمل آنان نفاوتی بسیار فاحش با قرض الحسنہ واقعی دارد و چه بسا در موارد قابل توجیهی فعالیت‌های آنان در نقطه مقابل قرض الحسنہ و در ردیف «قرض سیئه» قرار خواهد گرفت. نآشنایی بسیاری از متولیان امر قرض الحسنہ با مفهوم و آثار قرض الحسنہ

۶ □ قرض و قرض الحسنة

در آموزه‌های ناب دینی، ضرورت انجام پژوهشی برخاسته از قرآن و روایات را دو چندان می‌کند. امید است نگارنده توانسته باشد با تألیف این اثر گامی هرچند کوچک در این عرصه برداشته باشد.

آنچه پیش رو دارید رویکردی است قرآنی – روایی به موضوع «قرض الحسن» که در دو فصل نگاشته شده است: فصل اول به تعریف قرض الحسن و جایگاه و آثار مختلف اخروی و دنیوی آن اختصاص دارد. در فصل دوم نیز به بررسی مفهوم قرض الحسن از دیدگاه قرآن و احادیث و مقایسه آن با مفهوم رایج در جامعه پرداخته شده است.

در بخش قرآنی، ابتدا با روش تحقیق موضوعی در قرآن مجید و با تدبیر در آیات مربوط به قرض و سیاق آن‌ها، نکاتی مهم و قابل توجه استخراج گردیده و سپس برای تصحیح و تکمیل یافته‌ها و برداشت‌ها از تفاسیر مختلف اعم از شیعی و سنتی، ذیل آیات و سیاق‌های مورد نظر در تحقیق موضوعی، یادداشت‌برداری‌های لازم انجام شده است. در مرحله تدوین، دستاوردهای تحقیق موضوعی و تدبیر مستقیم در قرآن کریم با مطالب جمع‌آوری شده از تفاسیر قدیم و جدید تکمیل و تصحیح گردیده است.

در بخش روایی به مجامع حدیثی شیعی و سنتی مراجعه شده و احادیث، در حد توان گردآوری و مطابق شیوه دیرینه علمای حدیث در بررسی احادیث عمل شده است؛ تا آنجا که شرحی به صورت پراکنده از این احادیث وجود داشته مورد مراجعه قرار گرفته و فیش‌برداری لازم صورت گرفته است. در مورد بسیاری از احادیث گردآوری شده نیز که با مشکل فقدان شرح و ترجمه روبرو بوده ایم، با راهنمایی صاحب‌نظران محترم و دقیق و تدبیر در مضامین آن‌ها سعی شده است نکات مهم و مرتبط استخراج گردد.

در بخش پایانی، در مورد نحوه کار و عمل کرد و همچنین تصورات و شناخت مردم و متولیان از قرض الحسن تحقیق شده و هر جا که لازم بوده به اطلاعات حاصل از مراجعه مستقیم به صندوق‌های قرض الحسن و مؤسسات مشابه، اشاره شده است.

لازم به ذکر است مرکز تحقیقات صدا و سیما نیز با همکاری صندوق قرض الحسن الزهراء(س) در مورد «صندوق‌های قرض الحسن فامیلی» و «فرهنگ عمومی قرض الحسن» تحقیقاتی داشته که مناسب دیده شد اصل آن تحقیقات در بخش ضمائم کتاب گنجانده شود.

در پایان لازم می‌دانم از همه عزیزانی که در پدید آوردن این اثر مرا یاری رسانیده‌اند، بهویژه از استاد فرزانه ام جناب آقای دکتر لسانی فشارکی تشکر و قدردانی نمایم. همچنین بر خود فرض می‌دانم از توجه و محبت خالصانه پدر و مادر و همسر ارجمند یاد کرده و طول عمر و سلامتی و توفیق روزافرون آنان را از خداوند متعال مسئلت نمایم.

امید است اساتید گرامی و پژوهش‌گران عزیز با راهنمایی‌های خود نگارنده را در جهت رفع اشکالات احتمالی این اثر یاری نمایند.

ربنا عليك توكلنا و اليك انينا و اليك المصير
جود ييك محمدى

فصل اول: تعریف و جایگاه قرض اخنه

۱. تعریف قرض و قرض الحسن

۱-۱. قرض در لغت و اصطلاح

واژه قرض از باب «**ب**» مثل «**ب**وده و مصدار آن «قرض» می‌باشد. در غالب کتب لغوی قرض به معنای قطع کردن و یا بریدن معنی شده است؛ راغب اصفهانی در تعریف قرض آورده است: «آنچیزی که به انسان داده می‌شود از مالش، به شرط رد مثلاش».¹

صاحب مجمع‌البيان نیز قرض را به معنی قطع کردن گرفته است.² این منظور نیز در معنی قرض گفته است که آن به معنای قطع کردن بوده و مصدرش قرضاً و جمع آن قروض می‌باشد.³

در نهج‌البلاغه می‌خوانیم: «**د**نیا را
بر طریقه مسیح از خود بریدند چه بریدنی.»⁴

علامه طباطبائی (رحمه‌الله‌علیه) نیز در تفسیر خود در ذیل توضیح لغات آیه قرض حسن، قرض را به معنای «القطع» یعنی قطع کردن می‌داند.⁵

۱۰ □ قرض و قرضالحسنه

همان طور که ذکر شد غالب لغت شناسان و مفسرین قرض را به معنای قطع کردن گرفته‌اند، گویا کسی که پول خود را قرض می‌دهد ارتباط یا مالکیت خود را تا مدتی از آن پول قطع می‌کند و از همین روست که در هنگام طلاکاری به آنچه از طلا قطع و جدا می‌شود، می‌گویند و یا در مورد تکه‌های جدا شده از نان و لباس و امثال آن‌ها در هنگام پختن نان و خیاطی و ... می‌گویند: « یعنی «نان تکه شده یا پارچه تکه شده و مانند آن‌ها »^۶

در برخی از کتب فرهنگ لغات فارسی نیز، قرض به معنای بریدن و قطع کردن آمده است. «مُقْرَض» را آلت بریدن می‌دانند چون از ۰ ۰ به معنای بریدن گرفته شده است.^۷

برای تعریف اصطلاحی «قرض» می‌توان گفت: آن چیزی است که مردم در میان خود، ردیبل کرده و با آن نیازهای یکدیگر را برطرف نمایند. در ۰ ۰ آمده است: «قرض، عبارت است از مقداری از مال که انسان آن را به دیگری می‌دهد تا نیاز او را برطرف سازد و در موعد مقرر، اصل آن مال را بر می‌گرداند و بدین جهت به آن قرض گفته‌اند که عمل قرض دادن شبیه آن است که صاحب مال قسمتی از مال خود را قطع می‌کند و جدا می‌سازد و آن را به شخص دیگری می‌دهد.^۸

۱-۲. تعریف قرض الحسنہ

در غالب کتب لغوی و تفاسیر تعریف خاصی از قرض الحسنہ نیامده است. شاید مراد بسیاری از لغت‌دانان و مفسرین از تعریف «قرض» در آثار خود، همان قرض الحسنہ نیز باشد، چرا که اصولاً قرض و قرض حسن هر دو در نقطه مقابل «قرض ربوی» قرار دارند و در عرف نیز تعریفی که مردم، از قرض الحسنہ دارند

تقریباً همان تعریفی است که علمای لغت و تفسیر از قرض کرده‌اند، به عبارت دیگر امروزه غالب مردم قرض الحسن را آن قرضی می‌دانند که فرد، برای مدتی به همنوع نیازمند خود می‌دهد و در ازای آن هیچ‌گونه اضافه‌ای نمی‌گیرد.^۹

با توجه به شباهت قرض الحسن و نیز زمینه بیان قرض حسن در قرآن کریم و احادیث معصومین (علیهم السلام) می‌توان گفت قرض حسن نوعی صدقه است که جایگاه آن در کنار زکات‌های واجب و مستحب بوده و در جهت رفع فقر از جامعه اسلامی عمل می‌کند. البته ذکر یک نکته در اینجا ضروری است و آن این‌که غالب مفسرین شیعه و سنی در تفسیر «قرضاً حستنا» که در شش جای قرآن کریم به همین صورت بکار رفته است گفته‌اند: مراد از این قرض، اتفاق و صدقه است که خداوند از بندگانش تقاضا کرده است. ما به‌طور مفصل در بخش اوّل فصل دوّم به این موضوع خواهیم پرداخت.

۱-۳. قرض در اصطلاح فقهاء

در کتاب «برخی قرض را این‌گونه معنی کرده‌اند: «که قرض آن است که انسان مالی را به دیگری بدهد تا از آن استفاده مالکانه نماید و عوض یا مثل و قیمت آن را بپردازد».^{۱۰}

در همین کتاب از قول مذهب حنفی آورده‌اند: «فرض چیزی است که مثلى باشد که مثل آن دریافت شود و لذا قرض بر مثیلیات صحیح است»^{۱۱}

همچنین در این کتاب آمده است که شافعی گفته است «فرض، تمليک نمودن چیزی است که مقتضی از آن استفاده نماید و مثل آن را بپرگرداند».^{۱۲}

آیت‌الله خوبی (رحمۃ اللہ علیہ) می‌فرمایند: «فرض، تمليک مال است به ازای ضمان طرف مقابل در ذمه، که اگر قیمی است، قیمت یوم القرض آن را بپردازد».^{۱۳}

حضرت امام خمینی (رحمۃ اللہ علیہ) نیز در تعریف قرض می‌فرمایند: «عبارت

۱۲ □ قرض و قرض الحسنة

است از این که مالی را به ضمان ملک دیگری نمایند، به این که به عهده او باشد که خود آن مال یا مثل یا قیمت آن را پردازد. به تملیک کننده مُقرض و به قبول کننده ملک، مقترض و یا مستقرض گفته می‌شود.^{۱۴}

حضرت امام خمینی(رحمه‌الله‌علیه) در تحریرالوسیله به‌دنبال تعریف قرض، به حدود ۱۹ مسأله در مورد قرض و احکام آن اشاره می‌کند و در مورد استحباب قرض دادن و وظایف متقابل قرض دهنده و گیرنده و نیز به عین قرض و این که چه چیزهایی می‌تواند باشد، فرار دادن شرایط اضافی و برخی مسائل دیگر اشاراتی می‌نمایند.

حضرت امام نیز مانند برخی فقهای دیگر قرض دادن را عقدی می‌دانند که احتیاج به ایجابی مانند «قرض دادم به تو» یا آنچه که این معنا را برساند، دارد و البته به هر لغت و زبانی جائز می‌دانند.^{۱۵}

۱-۴. رابطه قرض با دین

قبل از بیان رابطه قرض با دین، لازم است تعریف دین را مرور کرده و سپس به رابطه آن دو اشاره نماییم.

حضرت امام خمینی(رحمه‌الله‌علیه) در تعریف دین می‌فرمایند:

«دین مالی است کلی که در ذمه شخصی برای شخص دیگر به سببی از اسباب، ثابت است؛ به کسی که از ذمه‌اش به آن مشغول (و بدھکار) است، «مَدِيْون وَ مَدِيْن» و به دیگری (که طلبکار است)، «دَائِن وَ غَرِيْم» گفته می‌شود»^{۱۶}

همچنین حضرت امام خمینی(رحمه‌الله‌علیه) در مورد سبب دین می‌فرمایند که یا قرض سبب آن می‌شود و یا امور دیگری مانند کلی در سلم و یا ثمن در نسیه و یا اجرت در اجاره، و یا صداق در ازدواج و یا نفقة در زوجه دائم و...^{۱۷}

تعريف و جایگاه قرض الحسن □ ۱۳

بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که رابطه میان دین و قرض، یک رابطه عموم و خصوص مطلق است، یعنی هر قرضی دین خواهد بود ولی هر دینی لزوماً قرض نخواهد بود، چرا که ممکن است سبب آن چیزی بغير از قرض باشد. با توجه به این‌که در این بخش فقط قصد آن داریم که فقط به برخی از تعاریف قرض از نظر فقهای پردازیم، بیش از این وارد بحث‌های فقهی نشده و فقط در اینجا به ذکر برخی تفاوت‌های قرض با سایر عقود می‌پردازیم.

۱-۵-۱. تفاوت عقد قرض با سایر عقود

۱-۵-۱-۱. تفاوت قرض با بیع

هر چند قرض مانند بیع، عقد تمليکی است و این تمليک با عوض همراه است؛ ولی طبیعت آن با بیع، تفاوت دارد، در بیع دو مال، به عنوان مبیع و ثمن با هدف جستن سود، با هم مبادله می‌شوند؛ ولی در قرض، وام گیرنده پیمان می‌بندد که خود مال یا بدل آن را به وام دهنده پردازد. به عبارت دیگر در قرض یک موضوع دست به دست می‌شود و موضوع تعهد بار اول، عین مال و بار دوم عین یا مثل یا قیمت آن است.^{۱۸}

۱-۵-۲. تفاوت قرض با شرکت

در قرض، وام گیرنده باید عین یا مثل یا قیمت را بازگرداند و سود و زیان او در این تعهد بی تأثیر است؛ ولی در شرکت پس از پایان زمان شرکت، سود یا زیان محاسبه می‌شود، شریک سهم خود را بر می‌دارد و باقی مانده را به صاحب مال باز می‌گرداند. بنابراین، در شرکت احتمال کمتر با بیشتر بودن مقدار باز پرداخت از اصل مال وجود دارد.^{۱۹}

۱-۵-۳. تفاوت قرض با ودیعه

در قرض، هر چند وام گیرنده باید در پایان مدت تعیین شده یا مثل و یا بهای

۱۴ □ قرض و قرض الحسنة

مال را بازگرداند، ولی به هر حال انتقال مالکیت تحقق می‌یابد. و دیعه از این دیدگاه، با قرض تفاوت اساسی دارد؛ هیچ انتقالی در آن مشاهده نمی‌شود و امانتدار باید اصل مال را به صاحبیش بازگرداند.

۱-۵-۴. تفاوت قرض با عاریه

در عاریه مالکیت عاریه دهنده محفوظ است و به عاریه گیرنده تنها اجازه استفاده از ملک داده می‌شود، بدین سبب، حق ندارد مال مورد عاریه را از بین ببرد. باید به عنوان آمین آن را نگاه دارد و هر گاه مالک بخواهد به وی بازگرداند. لذا عاریه تنها در اموالی که به سبب بهره‌برداری از بین نمی‌روند، ممکن است، ولی در قرض، وام گیرنده مالک موضوع عقد می‌شود. بنابراین، مانند هر مالک دیگر حق دارد هر گونه که می‌پسندد، در آن تصرف کند و تعهدی در بازگرداندن عین آن مال ندارد.^{۲۰}

۱-۵-۵. تفاوت قرض با اجاره

در اجاره انتقال مالکیت تحقق نمی‌یابد و موجر تنها معهّد می‌شود مورد اجاره را برای مددّتی در اختیار مستأجر بگذارد. ولی در قرض، چنان‌که گذشت، مالکیت انتقال می‌یابد و وام گیرنده بر بازگرداندن اصل مال تعهدی ندارد.^{۲۱}

۱-۵-۶. تفاوت قرض با هبه

در قرض و هبه، انتقال مالکیت به چشم می‌خورد و هر دو در تبرّعی بودن، یک گونه‌اند؛ ولی در هبه تعهد به بازگرداندن مال وجود ندارد.^{۲۲}

۱-۶. زمینه بیان قرض الحسنة در قرآن کریم

واژه قرض به تنهایی در هیچ‌یک از آیات قرآن کریم بکار نرفته است؛ لیکن ترکیب وصفی «قرضاً حستنا» در پنج سوره و شش جای قرآن کریم به ترتیب

سوره بقره آیه ۱۲، سوره مائدہ آیه ۱۷، سوره تغابن آیه ۱۷، سوره حديد آیات ۱۱ و ۱۸ و بالآخره سوره مذمل، آیه ۲۰ آمده است.

با دقت اجمالی در سیاق‌های یکایک آیاتی که ترکیب مذکور در آن‌ها بکار رفته است، ممکن است به نتایج زیر رسید:

۱۶ □ قرض و قرض الحسنة

در مجموع می‌توان گفت که در غالب سیاق‌های پنج سوره مربوط به آیات قرض، در کنار بحث قرض حسن، مسائلی نظیر، صدقه‌دادن، زکات دادن، کمک و شرکت در جهاد، ایمان به رسول خدا، قرائت قرآن، احسان و اتفاق کردن، مطرح شده است.

۱-۷. زمینه بیان قرض الحسنة در احادیث

در احادیث نسبتاً فراوانی که در زمینه قرض از پیامبر اکرم (صلی الله علیہ و آله) و نیز ائمه معصومین به یادگار مانده است، بیشترین احادیث مربوط به توصیه و تشویق مسلمین و به طور کلی مردم به روی آوردن به سنت حسنہ قرض می‌باشد. در غالب احادیث، موضوعاتی مانند آثار قرض، فوائد قرض، شواب و اجر قرض، نوع رفتار قرض دهنده و قرض گیرنده، داشتن نیت آدای قرض، (از طرف گیرنده قرض)، کمک خداوند و نیز پیامبر اکرم (صلی الله علیہ و آله) و فرشتگان و اولیا الهی در ادائی قرض، نتایج دنیوی و مُضاعف قرض، مدارا کردن بر قرض گیرنده و گذشت بر او، صدقه تلقی شدن قرض، زکات محسوب شدن قرض و برخی مسائل دیگر، آمده است.

با توجه به دوران امامت امام جعفر صادق (علیه السلام) که زمینه برای تربیت و تعلیم شاگردان مکتب اسلام بیشتر مهیا بوده است. بخش قابل توجهی از احادیث در این موضوع، اختصاص به وجود پر برکت این امام بزرگوار دارد.

در غالب کتب فقهی و روائی، احادیث مربوط به قرض در یک بخش معین فصل‌بندی نگردیده، بلکه برخی احادیث در ضمن بحث «ربا» و برخی در ضمن «صرف» و دسته‌ای تحت عنوان قرض بیعی در کتاب «البیع» و مقداری نیز در ضمن بیع قرضی و سرانجام بخشی نیز تحت عنوان آورده شده است.

نکته مهم در خصوص احادیث قرض، این است که موضوع غالب احادیث به گونه‌ای است که بیشتر، جنبه‌های اخلاقی قرض را مطرح می‌کند، به عبارت دیگر،

اگر در یک نگاه کلی به اکثر احادیث مربوطه دقت و توجه نماییم، متوجه خواهیم شد، مضمون آن‌ها همگی در جهت تبیین قرض حسنی است که در آیات قرآن‌کریم به آن‌ها اشاره شده است، از آنجاکه یکی از رسالت‌های مهم معصومین (علیهم السلام) تبیین معارف قرآن‌کریم می‌باشد. لذا انتظار نیز می‌رفته است تا آن‌امان همام و نیز شخص پغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در صدد تبیین و توضیح «قرض حسن» که یکی از توصیه‌های موکد خداوند در قرآن‌کریم است، باشند.

دومین نکته در خصوص احادیث مربوط به قرض، این است که غالباً جنبه‌های مطرح شده در این‌گونه احادیث بیش از آن‌که ناظر به احکام قرض و یا عقد بودن قرض باشند به جنبه‌های رفتاری و اخلاقی آن مربوط می‌شوند و شاید یکی از مسائلی که باعث شده در غالب کتب فقهی و نه تفسیری، جنبه‌های فقهی قرض و عقد و شرایط آن مطرح شود و یا جنبه‌های اخلاقی آن تحت الشعاع بحث‌های فقهی گردد، این باشد که بین «دین» و «قرض» خلط شده است.

صرف نظر از مشترک بودن دین و قرض در برخی مسائل، به نظر می‌رسد تفاوت زیادی بین آن‌دو باشد. در مورد دین بنحوی می‌توان پیش‌بینی مشکلاتی را نمود که هم بر اساس عقل و هم بر اساس تجربه، نیاز به تکوین و تشریع قوانین و احکامی در راستای حل چنین مشکلاتی را ضروری می‌نماید. دقت در داد و ستد های قرضی میان مردم از گذشته تا به حال، که همواره بر اساس مسائل اخلاقی و اعتمادهای دو طرفه صورت گرفته است، می‌تواند تأییدی بر مطلب فوق باشد. همچنین روح حاکم بر مساله قرض که یک روح تعاون گذشت توأم با ایثار است بیشتر می‌تواند غرض و منظور را روشن نماید. توصیه‌های اخلاقی معصومین (علیهم السلام) در مورد قرض از یکسو و آیات قرض و این‌که خداوند خود را طالب اصلی قرض می‌داند نیز از سوی دیگر همگی در جهت روشن

۱۸ □ قرض و قرض الحسنة

کردن این واقعیت هستند که احکام حقوقی فقهی وضع شده در کتب فقهی و حقوقی بیشتر متأثر از روایات و آیات دین بوده و کمتر مدخلیتی به موضوع قرض حسن دارند و البته این بدان معنا نیست که نقش و جایگاه احکام قرض، در کتب مختلف فقهی نادیده گرفته شود.

در انتهای این بحث لازم است ذکر شود، نوع بیان احادیث قرض همانند آیات قرآن کریم، به گونه‌ای است که می‌توان استنباط کرد شباهت و همانندی قرض با مسأله صدقه و اتفاق بسیار قابل توجه است.

۲. جایگاه قرض الحسنة

۲-۱. قرض الحسنة در نظام اخلاقی اسلام

با توجه به زمینه بیان قرض الحسنة در قرآن و سنت، می‌توان گفت قرض الحسنة در نظام اخلاقی مکتب اسلام از جایگاه والابی برخوردار می‌باشد. در واقع روح حاکم بر قرض الحسنة بیش از آن که متأثر از مسائل اقتصادی باشد، متأثر از مسائل اخلاقی است. به عبارت دیگر می‌توان گفت، قرض الحسنة یک عمل اخلاقی است که دارای تأثیرات اقتصادی و فردی اجتماعی و نیز اخروی می‌باشد. شاید بتوان قرض الحسنة را نیز مانند اتفاق، یک سنت به یادگار مانده اخلاقی از قرآن کریم و نیز معصومین (علیهم السلام) برشمرد، سنتی که در فرد و جامعه، می‌تواند منشاء بسیاری از آثار و برکات حسن باشد.

پیامبر اکرم (صلی الله علیہ وآلہ وسّلہ) می فرماید: «إِنَّمَا يُعَذِّبُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ مَنْ كَانَ أَخْلَاقَهُ^۱ وَإِنَّمَا يُنَصِّرُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ مَنْ كَانَ أَخْلَاقَهُ^۲» و امام صادق(علیه السلام) در مورد مصادیق مکارم اخلاق می فرمایند: «لَا تَمَانَعُوا قَرْضَ الْخَيْرِ وَالْخُبُزِ وَاقْتِبَاسَ النَّارِ فَإِنَّهُ يَجْلِبُ الرِّزْقَ عَلَى أَهْلِ الْيَتَامَةِ مَعَ مَا فِيهِ مِنْ مَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ». ^۳ مانع و مزاحم قرض دادن خمیر و نان و وسایل آتش روشن کردن، برای یکدیگر نشوید، زیرا در عین این که این عمل از مکارم اخلاق

تعريف و جایگاه قرض الحسنة □ ۱۹

است باعث جلب روزی برای اهل خانه نیز می شود». همان طور که از متن حدیث می توان نتیجه گرفت، قرض دادن از مکارم اخلاق شمرده شده است و رسالت اصلی پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) نیز کامل کردن مکارم اخلاق است. همچنین حضرت علی (علیه السلام) به کمیل بن زیاد می فرماید: «به خانوادهات دستور بده در تحصیل مکارم اخلاق بکوشند و حتی در تاریکی های شب به برآوردن نیازمندی های مردم بپردازنند. سوگند به خدایی که جانم در دست اوست هیچ کس بر دل انسان مؤمنی، سرور و شادمانی وارد نمی کند مگر آن که خداوند از این عمل نیک او، مایه لطفی می آفریند که در هنگام گرفتاری و نزول بلا سریع تر از سرعت سیالاب در سراشیبی به کمک او می رسد و او را نجات می دهد.»^{۲۴}

در دین مبین اسلام که دین اخلاق و انسانیت است، توجه به نیازها و مشکلات یکدیگر و تلاش برای رفع آنها، شرط لازم و لا ینفک مسلمانی شمرده شده است. عدم توجه به نیازهای یکدیگر و بی تفاوت بودن نسبت به مشکلات همنوعان، هرگز نمی تواند از ویژگی های بسیار انسان مکتبی باشد. آن کس که تربیت شده مکتب اسلام است و خود را مؤمن به این مکتب می داند، هرگز نمی تواند نسبت به توصیه های سفارش شده آن بسی تفاوت باشد و البته چنین انسانی می داند عمل به تک تک توصیه های اسلام باعث تاییده شدن نوری به قلب و وجود سرشار از نیاز او خواهد شد و این نور خود هدایتگر او در تاریکی های زندگی خواهد بود.

قرض الحسنہ انسان را از دایره خودپرستی، خودبینی و خودخواهی که حصار بزرگی در برابر کمال طلبی انسان است، خارج می سازد و او را به مرکز تمام کمالات و زیبایی ها سوق می دهد. قرض الحسنہ این خاصیت را دارد که روحیه مهرورزی، همدلی و مواسات را در انسان زنده می کند و در حقیقت،

۲۰ □ قرض و قرض الحسنة

قرض الحسنة ترجمان شخصیت متعادل انسان و راه تقرب و نزدیک شدن به خداوند بزرگ است.

همچنین قرض الحسنة باعث رشد فضیلت‌ها و ملکات اخلاقی، چون سخاوت و بخشش در انسان می‌شود. انسانی که در نیازهای دیگران همواره با حضور خود باعث شادی و امید و دلگرمی و نشاط آنان می‌شود. خود نیز به‌دلیل این حضور و هم‌دلیل در مسیر رشد و شکوفایی فضائل قرار می‌گیرد. توجه به نیاز همنوعان و کمک به حفظ شان و شخصیت آنان به انسان لذتی می‌دهد که در سایه این لذت، او می‌تواند با اطمینان قلبی بیشتری در مسیر تکامل قرار گرفته و آن را طی نماید.

آری قرض الحسنة یکی از ابزارهای کم نظیر اخلاقی است که خداوند به‌واسطه آن، هم گره از مشکلات نیازمند و گیرنده آن می‌گشاید و هم در اثر انجام این عمل اخلاقی، دهنده آن را بهره‌مند از بسیاری فضائل و نعمات، می‌گرداند.

علاوه بر بهره‌مندی از فضائل و نعمات الهی، همچنین می‌توان، قرض الحسنة را عاملی برای تهذیب روانی و تربیت روحی فرد شمرد. چرا که درست عمل نمودن به این سنت حسنے می‌تواند سبب ترکیه نفس و آلایش روح و روان فرد از بسیاری مشکلات و پیچیدگی‌های درونی گردد. شاید از یک جهت، باید معترف بود که فرد، اول باید خودسازی نموده، سپس اهل قرض حسن باشد، ولی از جهت دیگر و با توجه به توصیه‌ها و نکاتی که ائمه مucchomien (علیهم السلام) پیرامون مسأله قرض الحسنة و برخی مصاديق اخلاقی دیگر نظیر افق و صدقه و ... داشته‌اند و همچنین با دقت و تأمل در آیات فرآن‌کریم می‌توان نتیجه گرفت که قرض الحسنة و برداختن به دیگر موارد مشابه آن، همگی می‌توانند به نوبه خود باعث خودسازی و تربیت اخلاقی فرد شوند. در این میان هرگز

تعريف و جایگاه قرض الحسن □ ۲۱

نمی‌توان نقشی که این امور برای تزکیه و تربیت اخلاقی فرد ایفا می‌نمایند را نادیده گرفت. در واقع از مصاديق تقوی و خودسازی، می‌توان به قرض حسن اشاره نمود و قائل شد که یکی از راههای اصلی اهل تقوی شدن و در زمره متّقین قرار گرفتن، راه قرض الحسن است، همان‌طور که خداوند برای اهل قرض حسن بسیاری از نعمات اخروی و دنیوی را وعده داده است. علاوه‌بر این‌ها می‌توان امیدوار و مطمئن بود که خداوند برای فرد اهل قرض حسن شرایطی را فراهم آورد که فرد از حیث فضائل اخلاقی و مسأله خودسازی و تقوی، نیز رشد نموده و بهره‌مند از توفیقات الهی گردد.

در نظام اخلاقی اسلام، برای قرض دادن، اهمیّت خاصی در نظر گرفته شده است. توجه کردن به نیاز همنوع، تلاش برای رفع نیاز او جز مهم‌ترین توصیه‌های اخلاقی مصصومین (علیهم السلام) شمرده می‌شود؛ بعضاً شدت و نوع لحن سخنان آنان به گونه‌ای است که می‌توان اهمیّت فوق العاده عمل به آن توصیه‌ها را از میان آن سخنان برداشت کرد و یا جائز نبودن ترک انجام آن توصیه‌ها به خوبی از بخش قابل توجهی از سخنان آنان قابل تبیّنه گیری است.

شاید بتوان گفت، در خیلی از موارد، عمل کردن به توصیه‌های مصصومین (علیهم السلام) جز واجبات اخلاقی شمرده می‌شود و چنانچه فرد مسلمان به آن‌ها عمل ننماید، چه بسا مستحق عذاب اخروی گردد. نکته مهم در این خصوص این است که اگر در احکام فقهی اسلام ذکر نشده است که انجام اعمال حسن، مانند دستگیری از نیازمندان و یا قرض دادن به محتاجان و ... واجب است و یا ترک این اعمال موجب گناه و مستوجب کیفر اخروی خواهد شد، علت آن شاید این باشد که خداوند خواسته است بندگانش را با امور مذکور آزمایش نماید. این‌که انسان به بسیاری از امور عبادی به دیده واجب بنگرد و ترک

۲۲ □ قرض و قرض الحسنة

محرمات دینی اش را بر خود لازم بداند، لیکن رفع کردن نیاز ضروری همنوع خود را امری لازم تلقی ننموده و نسبت به آن بی تفاوت باشد، می تواند باعث سقوط او از این امتحان الهی گردد. از سوی دیگر خداوند برای بهره مندی انسان از آجر عظیم اخروی و همچنین آثار و برکات فوق العاده دنیوی، زمینه انجام امور اخلاقی را فراهم کرده همواره دوست دارد که پندگانش علاوه بر انجام واجبات و ترک و دوری از محرمات، اشتیاق فراوانی را برای انجام مستحبات، از خود نشان دهدن، و با توجه به اختیار و عقلی که در وجود آنان قرار داده است، می خواهد ببیند آنان چگونه از عقل و اختیار خویش بهره می جویند و آیا همان طور که تمامی احکام دین مبین اسلام بر اساس عقل وضع و تبیین شده است، آنان نیز نسبت به انجام توصیه های اخلاقی، از اختیار خود استفاده می نمایند؟ آیا آنان با تفکر در آیات الهی، می توانند به اهمیت جایگاه دستگیری از نیازمندان و اموری مانند قرض دادن و انفاق و بخشش در راه خداوند و.. بی ببرند؟

به نظر می رسد در نظام اخلاقی اسلام، همان طور که همواره بیشترین پاداشها و ثوابها و آثار دنیوی و اخروی، برای اهل خیر (مثل منافقین، قرض حُسن دهنده‌گان، نیکوکاران)، ذکر گردیده است، می توان نتیجه گرفت که اهمیت این گونه اعمال نزد خداوند متعال و معصومین (علیهم السلام)، فوق العاده عظیم است و از این اهمیت بالا می توان بی برد که ترک آنها نیز آثار بسیار بدی در پیکره فرد و جامعه بر جای خواهد گذاشت و دور از انتظار نیست این نتیجه گرفته شود که اهمیت انجام امور خیر مذکور، در بسیاری از مواقع، نسبت به انجام واجبات دینی (اعم از فردی یا اجتماعی) بیشتر است؛ چرا که علاوه بر تصفیه روحی فرد، آثار فراوانی نیز در جامعه اسلامی بجای می گذارد.

۱-۱-۱. برخی دیگر از آثار اخلاقی تربیتی قرض الحسن

۱. قرض الحسن باعث تألیف قلوب انسان‌ها می‌شود؛ آن‌جایی که در بین اعضای یک فامیل، یا جمع دوستانه، مشکلی وجود داشته باشد، چنانچه بتوان از طریق قرض الحسن و محبت به افراد، باعث رفع مشکل مربوطه شد. قطعاً این امر سبب نزدیکی قلوب آنان به هم خواهد شد و حتی مواقعي که در میان افراد کدورتی وجود داشته باشد این عمل اسلامی توصیه شده می‌تواند باعث از بین رفتن آن و نزدیکی و استحکام دوستی افراد به هم گردد.^{۲۵}

۲. تطهیر و وارستگی انسان: قرض الحسن از آن‌جا که نوعی صدقه محسوب می‌شود، به حکم آیه قرآن کریم می‌تواند باعث پاکی و وارستگی انسان از طغیان‌های روحی و روانی گردد؛ طغیان‌هایی که بیشتر موقع بهدنال کشت مال و دارایی و یا قدرت و یا زیبائی و ... ایجاد می‌شود. خداوند خطاب به

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) می‌فرماید «

﴿اَذْ مَالَهَايَ آنَانَ صَدَقَهَايَ بِكِيرَ كَه بَدَانَ وَسِيلَه يَاكَشَانَ مَى سَازَى وَ آنَانَ رَا بَرَكَتَ وَ فَرُونَى مَى بَخْشَى﴾^{۲۶} شاید با توجه به سیاق آیه مذکور و آرا مفسرین گفته شود این آیه مربوط به گرفتن زکات است و در مورد صدقه و یا قرض نازل نشده است. در این صورت می‌توان گفت همان‌طور که در روایات مختلف از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و ائمه معصومین (علیهم السلام) نقل شده است، کسانی که قرض می‌دهند و در سر موعد موقّت به دریافت قرض خود نمی‌شوند، می‌توانند قرض خود را به حساب زکات خود قرار دهند، یا در برخی احادیث آمده است که مدت زمانی که مال انسان به عنوان قرض در دست دیگران است، برای او ثواب صدقه نوشته می‌شود و یا در مواقعي که قرض گیرنده نتواند از عهده پس دادن قرض برآید، قرض دهنده می‌تواند آنرا در وجه زکاتی که باید بدهد حساب کند. همه این موارد و احادیث نسبتاً فراوان در این خصوص که ما